

Iwona Szewczak

WYCHOWANIE INTEGRALNE DO ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W NAUCZANIU PAPIEŻA FRANCISZKA

WPROWADZENIE

Kwestie dotyczące wychowania do zrównoważonego rozwoju zostały przedstawione w nauce Kościoła przede wszystkim dzięki papieżowi Franciszkowi, w szczególności w encyklice *Laudato si'*¹. Zwracając uwagę na zachodzące zmiany klimatyczne i problemy dotyczące społeczność międzynarodową w tym obszarze, Biskup Rzymu wskazał na ważność rozwiązania tych problemów przez człowieka z wykorzystaniem odpowiedzialnego rozwoju.

Odpowiedzialny rozwój to w szczególności rozwój obejmujący zrównoważone podejście, zwłaszcza z uwzględnieniem kwestii ekologicznych wraz z istotnymi procesami transformacji energetycznej. Podejmowanie działań z zakresu zrównoważonego rozwoju przez rządy czy regiony musi współistnieć z wychowaniem, które rozstrzyga nie tylko o życiu jednostki, ale zapewnia trwanie społeczeństw i rozwój ich kultury [Brezinka 1978, 13]. Wychowanie do zrównoważonego rozwoju jest procesem długotrwałym i ciągłym, począwszy od oddziaływań rodzinnych, powinno obejmować wpływ środowiska szkolnego, uniwersytetu i rozciągać się na całe życie człowieka.

Celem artykułu jest próba znalezienia odpowiedzi na pytania, czy obszary działań wskazywane w analizowanym nauczaniu papieża Franciszka

DR IWONA SZEWCZAK – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polska; e-mail: iwona.szewczak@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9940-458X>

¹ Franciscus PP., *Litterae encyclicae Laudato si' de communi domo colenda* (24.05.2015), AAS 107 (2015), s. 847-945 [dalej: LS].

wpisują się w koncepcję wychowania do zrównoważonego rozwoju. Autorka stawia hipotezę badawczą, że pomimo głosu Kościoła, kwestie związane z wychowaniem do zrównoważonego rozwoju w dalszym ciągu nie zajmują należnego miejsca w procesach edukacyjnych. Wręcz przeciwnie, trudno nie oprzeć się wrażeniu, że hasło zrównoważonego rozwoju, zakłada jedynie wzmożony rozwój przemysłowy, z pominięciem właściwego spojrzenia na człowieka w duchu nowego humanizmu, łączącego dbałość o teraźniejszość z realną troską o przyszłość. Zamiast wychowania do odpowiedzialnego myślenia o konsekwencjach promuje się współcześnie działanie zadaniowe ukierunkowane naukowo-technicznie [Szewczak i Szewczak 2020, 110].

Ujęcie personalistyczne, promujące osobę ludzką, jej godność i wolność niezbędne jest również przy wypełnianiu przepisów prawa, które zobowiązują obywateli do dbania o zrównoważony rozwój i edukację w rzeczonym zakresie. Analiza zaproponowanej płaszczyzny badawczej przeprowadzona zostanie z wykorzystaniem metody dogmatyczno-prawnej oraz w niewielkim stopniu metody historycznej.

1. NAWRÓCENIE EKOLOGICZNE W ROZUMIENIU PAPIEŻA FRANCISZKA

Kwestie dotyczące szeroko rozumianego zrównoważonego rozwoju znalazły swoje miejsce w nauczaniu papieża Franciszka, w encyklice *Laudato si'*, a następnie w adhortacji apostolskiej *Laudate Deum*². Wskazać należy, że intencją Ojca Świętego było skierowanie encykliki do „wszystkich ludzi dobrej woli”. Papież zachęca każdego do przyjacielskiej rozmowy o kryzysie ekologicznym i społecznym, jaki zagraża naszemu „wspólnemu domowi” i domaga się wspólnego pochylenia się nad tym globalnym wyzwaniem. Stawia na głębokie nawrócenie, obserwując obecny kryzys ekologiczny [Müller 2016, 43].

Biskup Rzymu w encyklice *Laudato si'* przede wszystkim wskazywał na negatywne działanie paradygmatu technologicznego, które według niego „dąży do objęcia swym panowaniem gospodarki i polityki. Gospodarka postrzega wszelki rozwój technologiczny w zależności od zysku, nie zwracając

² Tenże, Adhortatio apostolica *Laudate Deum* omnibus hominibus bonae voluntatis de caeli status discrimine (04.10.2023), AAS 115 (2023), s. 1041-1060 [dalej: LD].

uwagi na negatywne skutki dla człowieka. Finanse tłumią ekonomię realną. Nie wyciągnęliśmy wniosków z globalnego kryzysu finansowego i bardzo powoli pobieramy naukę z degradacji środowiska naturalnego. W niektórych kręgach uważa się, że obecna gospodarka i technologia rozwiążą wszystkie problemy związane ze środowiskiem” (LS 109). Powyższa kwestia w sposób jednoznaczny wskazuje na ważny moment dziejowy, w którym znalazła się społeczność międzynarodowa. Patrząc dzisiaj z perspektywy dekady od momentu wydania encykliki, należy jednoznacznie stwierdzić, że problemy w niej podejmowane są wciąż niezwykle aktualne, a nawet uległy pogłębieniu. Wydaje się, że nauczanie Papieża zawarte w encyklice nie zostało odebrane jako ważny głos w procesie edukacji. Kwestie związane z dbaniem o rozwój i odpowiedzialny rozwój gospodarczy muszą stać się stałym elementem oddziaływań wychowawczych, podejmowanych zarówno wobec dzieci, młodzieży, jak i dorosłych. Bez tego nie będzie możliwe zrealizowanie założeń związanych ze zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym.

W odniesieniu do kwestii zrównoważonego rozwoju wskazać należy, że papież Franciszek kładł nacisk na problemy związane z ekologią i ochroną środowiska. Podejmował refleksje nad różnymi aspektami ekologii integralnej, która obejmowałaby wyraźny wymiar ludzki i społeczny. W problematyzowaną przez papieża Franciszka ekologię integralną wpisują się: ekologia środowiskowa, ekologia gospodarcza i społeczna, ludzka ekologia dnia codziennego, a także zasada dobra wspólnego oraz sprawiedliwość między pokoleniami [Szewczak i Szewczak 2020, 131]. Kierowanie się zasadą dobra wspólnego stanowi kluczowy element w procesie wychowania do zrównoważonego rozwoju. Według papieża Franciszka dobro wspólne zakłada poszanowanie osoby ludzkiej jako takiej, z jej podstawowymi i niezbywalnymi prawami ukierunkowanymi na jej integralny rozwój. Domaga się ona także mechanizmów dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego oraz rozwoju różnych grup pośrednich według zasady pomocniczości (LS 157). Integralny rozwój człowieka jest możliwy jedynie dzięki integralnemu wychowaniu, obejmującemu człowieka we wszystkich jego wymiarach oraz w perspektywie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Papież Franciszek podkreślał, że międzynarodowe kryzysy gospodarcze w sposób okrutny ukazały szkodliwe skutki, jakie powoduje brak troski o los przyszłych pokoleń. Nie można mówić o zrównoważonym rozwoju bez solidarności między pokoleniami. Kiedy myślimy o sytuacji, w jakiej przekazujemy planetę przyszłym pokoleniom, wkraczamy w inną logikę, w logikę bezinteresownego daru, który otrzymujemy

i przekazujemy dalej (LS 159). Papież Franciszek – zatroskany o przyszłość ludzkości – wzywał do nawrócenia ekologicznego, czyli zmiany sposobu patrzenia na środowisko i relacje człowieka z Ziemią, tak, aby tworzyć trwałe i sprawiedliwe warunki dla przyszłych pokoleń.

Osiem lat po promulgacji encykliki *Laudato si'* papież Franciszek przedstawił adhortację apostolską *Laudate Deum*, która jest niejako kolejnym wołaniem o pomoc ze strony Biskupa Rzymu, dostrzegającego brak dostatecznej reakcji na wspomnianą encyklikę. Papież Franciszek alarmował: „goszczący nas świat rozpada się i być może zbliża się do punktu krytycznego”, a skutki będą dotyczyć dziedzin zdrowia, miejsc pracy, dostępu do zasobów, mieszkań, przymusowej migracji (LD 2). Obserwował rosnący paradygmat technokratyczny, który leży u podstaw degradacji środowiska. Jego przejawem jest między innymi rozwój sztucznej inteligencji. Najnowsze osiągnięcia technologiczne opierają się na idei istoty ludzkiej, która nie posiada ograniczeń, której zdolności i możliwości, dzięki technologii, mogą być poszerzane w nieskończoność. „W ten sposób paradygmat technokratyczny żywi się jak potwór samym sobą” (LD 21).

Papież Franciszek zauważał, jak przerażające jest uświadomienie sobie, że coraz większa zdolność technologii daje „tym, którzy posiadają wiedzę – a nade wszystko władzę ekonomiczną, aby ją wyzyskiwać – niezwykle panowanie nad całym rodzajem ludzkim i nad całym światem. Ludzkość nigdy nie miała tyle władzy nad sobą samą, i nie ma gwarancji, że dobrze ją wykorzysta, zwłaszcza biorąc pod uwagę sposób, w jaki się nią posługuje. [...] W jakich rękach spoczywa i w jakie ręce może wpaść tak wielka władza? Straszliwie groźne jest to, że leży ona w rękach małej części ludzkości” (LD 23).

Według papieża Franciszka zdrowe środowisko jest również wytworem ludzkiej interakcji ze środowiskiem, jak ma to miejsce w kulturach rdzennych mieszkańców i miało miejsce przez wieki w różnych regionach Ziemi. Grupy ludzkie często „tworzyły” środowisko, przebudowując je w pewien sposób, nie niszcząc go ani nie zagrażając mu. Obecnie, dużym problemem jest to, że paradygmat technokratyczny zniszczył tę zdrową i harmonijną relację. Jednak niezbędne przezwyciężenie tego bardzo szkodliwego i destrukcyjnego paradygmatu nie będzie polegało na zaprzeczeniu istocie ludzkiej, ale na interakcji systemów naturalnych „z systemami społecznymi” (LD 27). Jest to wielkie zadanie, które stoi przed wychowaniem. Wychowanie do zrównoważonego rozwoju to nic innego, jak właśnie dbanie o zdrową

i harmonijną relację człowieka ze środowiskiem, to szansa na dalszą egzystencję całej ludzkości.

W ostatnich latach wielokrotnie słyszymy zapowiedzi polityków o kryzysie klimatycznym i konieczności zmian, czasem bardzo radykalnych. Papież Franciszek wzywał do zaprzestania kpiącego przedstawiania problematyzowanej kwestii jako jedynie ekologicznej, „zielonej”, romantycznej i często wyszydzanej ze względu na interesy gospodarcze. Zachęcał, a nawet przy muszał do spojrzenia na degradację środowiska jako szeroki problem humanitarny i społeczny na wielu poziomach, wymagający zaangażowania wszystkich. Biskup Rzymu nawiązywał do konferencji klimatycznych, podczas których uwagę przyciągają działania tak zwanych grup „zradykalizowanych”. Apelowal, aby społeczeństwo jako całość, odrzucając wszelkie formy przemocy i instrumentalizacji, odczytywało w takich prowokacjach konieczność wywierania zdrowej presji, ponieważ to każda rodzina powinna myśleć, że stawką jest przyszłość ich dzieci (LD 58). Odwołanie się Papieża do troski rodziny o przyszłości dzieci wskazuje na rodzinę jako środowisko wychowawcze, w którym powinno rozpoczynać się wychowanie do zrównoważonego rozwoju.

Podsumowując można stwierdzić, że – z punktu widzenia nauczania Kościoła katolickiego – kwestie związane z wychowaniem do zrównoważonego rozwoju obejmujące szeroko rozumianą ekologię i ochronę środowiska, dotyczą także sfery rozwoju gospodarczego, zwłaszcza w jego przyszłym wymiarze. Czy jest szansa na nawrócenie ekologiczne? Trudno określić, ale z pewnością należy zintegrować wszystkie elementy – przepisy prawa, proces edukacyjny oraz naukę Kościoła, aby właściwie zadbać o przyszłość człowieka we współczesnym świecie.

Postulowane przez papieża Franciszka nawrócenie ekologiczne jest niemożliwe do zrealizowania bez włączenia oddziaływań wychowawczych. Wychowanie zmierza do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a jednocześnie do dobra społeczności, w których człowiek żyje, w których obowiązkach bierze udział³. Wychowanie ma charakter nie tylko indywidualny, osobowy, podmiotowy, lecz również społeczny i obiektywny. Ma włączać wychowanków w życie społeczne, zmierzać do odnowy życia społecznego, realizować społeczne cele. Jednym z nich jest zrównoważony

³ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio Gravissimum educationis* de Educatione Christiana (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 728-39, nr 1.

rozwój. Należy się zastanowić, jakie powinno być wychowanie, aby stało się narzędziem urzeczywistniania w wychowankach celów szczegółowych wpisanych w zrównoważony rozwój.

2. WYCHOWANIE INTEGRALNE DO ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Kwestia zrównoważonego rozwoju w polskim systemie prawa jest normą konstytucyjną. Ustrojodawca założył bowiem, że Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju⁴. Wypełnienie tej zasady przez aparat państwowy nie jest możliwe bez włączenia w jej realizację działań edukacyjnych. Zgodnie z art. 86 Konstytucji RP każdy jest obowiązany do dbałości o środowisko i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie pogorszenie jego stanu. Troska o środowisko musi być przedmiotem wychowania, najpierw rodzinnego, następnie szkolnego, a także wpisywać się w proces ustawicznego uczenia się przez całe życie. Prawo wspiera oddziaływanie edukacyjne, co jest niezmiernie istotne w procesie formowania, szczególnie młodego człowieka, w duchu dbałości o środowisko.

Rozważania dotyczące kwestii wychowania do zrównoważonego rozwoju warto rozpocząć od nawiązania do nowego humanizmu, który znakomicie promował Jan Paweł II⁵. Nowy humanizm zakłada takie zorganizowanie warunków, aby człowiek mógł w pełni i odpowiedzialnie realizować swój potencjał. Wpisuje się w wychowanie integralne, obejmujące najpełniej (globalnie i wieloaspektowo) zjawiska i uwarunkowania tego procesu, rozwój fizyczny, społeczny, estetyczny, intelektualny, moralny i duchowy. Wskazuje się, że „w perspektywie promocji nowego humanizmu wydaje się szczególnie istotne zadanie formowania człowieka z wypracowaniem projektu tego humanizmu i ofiarowaniem go współczesnym ludziom, jako swoistego przewodnika w całym ich życiu” [Nowak 2012, 435]. Wychowanie do zrównoważonego rozwoju wypełnia znamiona nowego humanizmu, albowiem w sposób oczywisty formuje człowieka do dbałości o rozwój z poszanowaniem

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., art. 5.

⁵ Jan Paweł II, *Uniwersytet w służbie nowego humanizmu*, „L'Osservatore Romano” 11-12 (2000), s. 17-21.

kwestii ekologicznych. Wychowanie to zakłada odpowiedzialne przygotowanie człowieka do życia w perspektywie przyszłości. Jan Paweł II wskazywał na potrzebę nabywania zdolności przewidującego wybiegania do konsekwencji naszych postaw przyjętych lub ich braku, określając ją „wyobraźnią miłosierdzia” [Nowak 2005, 6-8]. Zamiast zatem działania ukierunkowanego jedynie naukowo-technicznie z wyraźnym nastawieniem w zakresie tego, co należy zrobić, wskazuje się na potrzebę wychowywania do myślenia o konsekwencjach, jakie może mieć moje działanie [Tenże 2012, 437]. Konsekwencje działań w zakresie ochrony „naszego wspólnego domu – matki ziemi” (LS 1) podjętych bądź zaniechanych przez człowieka mogą dotyczyć całych społeczeństw i mieć nieodwracalne skutki, dlatego tak istotne jest wychowanie do zrównoważonego rozwoju.

Troska o zrównoważony rozwój zakłada integralne, nie redukcjonistyczne podejście do człowieka, podkreślające jego godność i wyjątkowość. Na takich założeniach opiera się wychowanie personalistyczne, które stanowi szczególną formę nowego humanizmu. Zgodnie z założeniami pedagogiki personalistycznej wychowanie stanowi ważny czynnik wysiłku na rzecz promowania „uniwersum personalnego”, a jego najwyższym celem jest uzdalnianie podmiotu (wychowanka) do przejęcia odpowiedzialności za swój własny rozwój. Wychowanie pojmuje się jako „maieutykę osoby” (wzbudzenia osoby w wychowanku), co oznacza, że wychowanka nie traktuje się jak przedmiot, który można czymś napełnić, ani jak istotę do ćwiczenia, ale jak osobę, którą należy w nim „wzbudzić”. Pedagogika personalistyczna zakłada wychowawczą sprawczość po stronie wychowanka, wychowawca pełni rolę współpracownika, który wspiera wychowanka. Jest to stanowisko, które bardzo wyraźnie podkreśla realistyczny charakter relacji wychowawczej.

Żadnemu środowisku wychowawczemu nie przysługuje hegemonia w zakresie oddziaływań na wychowanka. Nie jest on bowiem własnością ani rodziny, ani szkoły, ani Kościoła. Podkreśla się respekt dla „tajemnicy dziecka”, które staje się osobą przy oddziaływaniu wielorakich bodźców pochodzących od różnych instytucji wychowawczych. Akcentuje się ważność wpływu rodziny jako podstawowego środowiska wychowawczego [Nowak 2003, 242-47]. Jan Paweł II określał wychowanie jako „przede wszystkim obdarzanie człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym. Rodzice obdarzają swoim człowieczeństwem dojrzałym nowo narodzonego człowieka, a ten z kolei obdarza ich całą nowością i świeżością człowieczeństwa, które

ze sobą przynosi na świat”⁶. W założeniach pedagogiki personalistycznej stwierdza się również istotną rangę i rolę szkoły jako środowiska intencjonalnego uzupełniającego wpływ rodziny. Podkreśla się związek między nauczaniem a wychowaniem. Pedagogika personalistyczna zakłada odrzucenie szkoły neutralnej światopoglądowo, bowiem taka przyczynia się do kształtowania obojętności wobec treści przekonań, oddziałując negatywnie na wychowanie sfery duchowej człowieka. Traktowanie spraw sakralnych, moralnych, egzystencjalnych na sposób świecki, naukowy, opisowo-porównawczy sprzyja sceptycyzmowi, relatywizmowi oraz duchowemu i moralnemu spustoszeniu. Treścią nauczania powinien być integralny humanizm [tamże, 246-47]. Znaczącą rolę w tradycji personalistycznej odgrywa kultura, która uczestniczy w służbie doskonalenia osoby w drodze do jej pełnego rozwoju, stanowi dobro zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i podmiotowym. Kultura jest rozumiana w procesie wychowania i kształcenia jako narzędzie, środek, a nie cel. Stanowi jednak nieodzowną rzeczywistość w pedagogice, bez której udziału wychowanie nie jest możliwe [Dyczewski 1993, 11-50]. Kultura stanowi integralną część środowiska wychowawczego, ponieważ kształtuje normy, wartości, wzory myślenia i zachowania. Bez wątpienia pierwszym i najważniejszym środowiskiem kształtowania człowieka jest rodzina. Tworzy ona tradycyjne cele wychowania w oparciu o wspólnotę kulturową, w której żyje.

Integralne wychowanie do zrównoważonego rozwoju w duchu nowego humanizmu zakłada podkreślenie tradycyjnej interpretacji świata, porządkującej rzeczywistość zgodnie z określoną hierarchią, w której centrum znajduje się człowiek jako osoba. Wydaje się, że najważniejsze jest ukształtowanie człowieka o stylu myślenia elastycznym, będącym w stanie dynamicznie reagować na zmieniającą się rzeczywistość, zdolnego aktywnie tworzyć koncepcję własnego życia i ją modyfikować w duchu odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. Kreatywność i inicjatywność są niezbędne, by mógł uczestniczyć w procesach transformacji świata i samego siebie, świadomie przewidując kierunki rozwoju, zachowując tradycję i dziedzictwo kulturowe własnego środowiska, jednocześnie krytycznie otwierając się na nowe perspektywy. Aby stało się to możliwe, niezbędne jest uwzględnienie w wychowaniu wszystkich wymiarów człowieka, również duchowego

⁶ Jan Paweł II, *List do Rodzin Gratissimam sane*, Drukarnia Watykańska, Rzym 1994, s. 16.

i religijnego [Brezinka 2005, 25] w kontekście harmonijnych relacji ze środowiskiem społecznym i duchowym. Takie wychowanie ma doprowadzić do zrozumienia wzajemnych relacji między człowiekiem a przyrodą oraz społeczeństwem, a w konsekwencji do nabycia przez wychowanka odpowiedzialności za przyszłość, poszanowanie środowiska i wartości duchowych. Kluczowa jest aktywność wychowanka, który korzystając ze wzorów wspierających rozwój, buduje trwałe relacje z otaczającym światem, rozumiejąc znaczenie swojego zaangażowania dla przyszłych pokoleń.

Niestety, nawet pobieżna analiza współczesnego piśmiennictwa pedagogicznego oraz obserwacje współcześnie realizowanego procesu wychowawczego w domu, czy w szkole, wskazują, że opisane wyżej założenia nie zawsze są urzeczywistniane. Rodzice nie zawsze ukierunkowują uwagę swoich dzieci na kwestię zrównoważonego rozwoju. Zagadnienie to jest rzadko podejmowane na lekcjach w szkole, stanowiącej główne narzędzie edukacyjne państwa. Obecna w szkole presja ocen i wyników, postrzeganie jej przez pryzmat egzaminów i statystyk jest przejawem paradygmatu technologicznego, na którego zagrożenia dla człowieka wskazywał papież Franciszek w encyklice *Laudato si'*. Kościół jako ważne środowisko wychowawcze również niewiele uwagi poświęca rzeczonej kwestii, chociaż dostrzega wagę problemu. Istotną rolę wychowania do zrównoważonego rozwoju podkreśla bp Tadeusz Lityński, przewodniczący powołanego w 2021 r. Zespołu „Laudato si'” przy Radzie Konferencji Episkopatu Polski ds. Społecznych. Zaznacza, że tematyka ekologiczna będzie towarzyszyć człowiekowi już zawsze, a działania w duchu chrześcijańskiej interpretacji ekologii powinny obejmować różne grupy wiekowe⁷.

PODSUMOWANIE

Próbując dokonać podsumowania, stwierdzić należy, odwołując się do pytania postawionego na początku niniejszego artykułu, że obszary działań wskazywane w analizowanym nauczaniu papieża Franciszka wpisują się w przedstawioną koncepcję wychowania do zrównoważonego rozwoju. Konieczność wydania adhortacji *Laudate Deum* wynikała z wewnętrznej potrzeby papieża Franciszka, który, widząc brak reakcji ze strony

⁷ *Czas dla stworzenia*, „Niedziela” 40 (2025), s. 27.

społeczeństwa na encyklikę *Laudato si'*, zdecydował się na kolejny krok w postaci adhortacji.

Zgodnie z przedstawioną analizą możemy stwierdzić, że człowiek posiada niezbywalną i przyrodzoną godność, w tym również prawo do życia w czystym środowisku. Aby prawo to mogło być zrealizowane, niezbędne są oddziaływania wychowawcze. Rozwijający się paradygmat technologiczny błyskawicznie zastępuje tradycyjne procesy wychowawcze, promując działanie zadaniowe ukierunkowane naukowo-technicznie. Brakuje odniesienia do integralnej koncepcji człowieka i jego wychowania, która scalałaby wszystkie dziedziny życia człowieka i prowadziła do nabywania przez niego ogólnej wizji świata, stanowiącej podstawę właściwego ukierunkowania się na innych i na to wszystko, co człowieka otacza w duchu odpowiedzialności, również za przyszłe pokolenia.

Rozwój społeczno-gospodarczy, który ma być oparty na zrównoważeniu, nie może być pozbawiony podstawy wychowawczej. Nie można zapominać o głosie płynącym ze strony nauki Kościoła, który upomina się o właściwe podejście do kwestii ekologicznych, w duchu ekologii integralnej. Bez rzetelnie realizowanego wychowania do zrównoważonego rozwoju, będzie bardzo trudno zachować właściwą równowagę.

Efektem niniejszej analizy powinien być postulat wprowadzenia kwestii związanych z wychowaniem do zrównoważonego rozwoju do programów nauczania, doskonalenia zawodowego i uczenia się przez całe życie, albowiem jest to jedyna droga to zadbania o przyszłość naszej planety i nas samych. Godnym rozważenia jest podjęcie działań na rzecz zwiększenia świadomości prawnej obywateli, wskazujących na prawa i obowiązki wynikające z najwyższego aktu normatywnego, jakim jest Konstytucja, które spoczywają na każdym obywatelu.

PIŚMIENNICTWO

- Brezinka, Wolfgang. 1978. *Glaube, Moral und Erziehung*. München-Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
- Brezinka, Wolfgang. 2005. *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Dyczewski, Leon. 1993. „Trwałość kultury polskiej” W *Wartości w kulturze polskiej*, red. Leon Dyczewski, 11-50. Lublin: Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza.

- Nowak, Marian. 2003. „Pedagogika personalistyczna”. In *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, red. Zbigniew Kwieciński, i Bogusław Śliwerski, 232-47. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowak, Marian. 2005. „Wychowanie wyobraźni miłosierdzia w ujęciu Jana Pawła II.” *Wychowanie na co dzień* 6:6-8.
- Nowak, Marian. 2012. *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Müller, Gerhard. 2016. „Co oznacza, że Bóg jest Stwórcą Świata?” W *Zrównoważony rozwój w świetle encykliki Laudato si'*, red. Jan Szyszko, Gerhard Müller, Waldemar Chrostowski, i in., 39-43. Warszawa: Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu, Instytut św. Jana Pawła II „Pamięć i Tożsamość”.
- Szewczak, Marcin, i Iwona Szewczak. 2020. *Zrównoważony rozwój regionalny a koncepcja Weberian state 4.0*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Wychowanie integralne do zrównoważonego rozwoju w nauczaniu papieża Franciszka

Abstrakt

Kwestie społeczno-gospodarcze obejmujące zagadnienia ekologiczne, w tym w wymiarze duchowym, z punktu widzenia Kościoła katolickiego stanowią integralny element zrównoważonego rozwoju. Postulowana przez papieża Franciszka ekologia integralna powinna być wpisana w wychowanie integrujące wszystkie obszary życia człowieka. Procesy związane z wychowaniem do zrównoważonego rozwoju mogą i powinny wpływać na proces stanowienia przepisów prawa.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój; ekologia integralna; wychowanie integralne; nauczanie Kościoła katolickiego.

Integral Upbringing for Sustainable Development in the Teachings of Pope Francis

Abstract

Socio-economic issues covering ecological matters, including their spiritual dimension, are an integral part of sustainable development from the perspective of the Catholic Church. The integral ecology advocated by Pope Francis should be incorporated into upbringing that integrates all areas of human life. Processes related to upbringing for sustainable development can and should influence the process of law-making.

Keywords: sustainable development; integral ecology; integral upbringing; teachings of the Catholic Church.

Information about Author: DR. IWONA SZEWCZAK – The John Paul II Catholic University of Lublin; correspondence address: Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: iwona.szewczak@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9940-458X>